

БІБЛІОТЕКИ І КЛУБИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ НА БАЛКАНАХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У роботі йдеться про клуби і бібліотеки української політичної еміграції на Балканах у період між Першою і Другою світовими війнами. Крізь призму архівних документів та матеріалів тогочасної української преси показана мережа бібліотек і клубів української еміграції в Болгарії, Румунії й Югославії. Охарактеризовано кількісний і якісний склад фондів бібліотек та багатопрофільний характер діяльності клубів. Визначено джерела поповнення фондів бібліотек.

Ключові слова: бібліотека, Болгарія, клуб, Румунія, українська еміграція, Югославія.

Міжвоєнна українська політична еміграція на Балканах – складне суспільно-політичне та соціокультурне явище. Перебуваючи поза межами Батьківщини в іншому суспільно-політичному, культурному та мовному середовищі, емігранти змогли адаптуватися до нових умов і зберегти національну ідентичність. Важливу роль у цьому процесі відіграли створені ними бібліотеки та клуби. Деякі аспекти зазначеного питання знайшли висвітлення в роботах з історії еміграції (в тому числі й української) з колишньої Російської імперії до Болгарії (Кёсева, 2008) й Югославії (Козлитин, 1996) та окремих українських емігрантських організацій (Власенко, 2011a; 2011b; 2011c). Саме тому автор ставить собі за мету охарактеризувати мережу бібліотек і клубів, що була створена українськими емігрантами в Болгарії, Румунії й Югославії між Першою та Другою світовими війнами.

Міжвоєнна українська політична еміграція сформувалася у зазначених балканських країнах внаслідок трьох хвиль еміграції морським шляхом у складі білих армій Денікіна і Врангеля та сухоходом у складі Армії УНР й українських повстанських загонів. Незважаючи на різне ставлення до українських емігрантів з боку місцевої влади, в усіх трьох країнах емігранти створили мережу бібліотек і клубів, які стали місцями здійснення емігрантськими громадськими організаціями культурно-освітньої діяльності.

* v_m_vlas@ukr.net

У складі управи більшості громадських організацій еміграції один з її членів виконував функції бібліотекара.

У Болгарії центром культурного життя була *Українська хата*, зведена в березні 1921 р. самотужки членами Української громади (УГ) в Болгарії на чолі із Василем Филоновичем та за матеріальної підтримки дипломатичного агенту УНР в Болгарії Василя Драгомирецького. Це була багатопрофільна установа, оскільки в її будівлі функціонували їдальня, притулок для інвалідів і хворих, ремісничі майстерні, розмішувалися управи тогочасних громадських організацій українських емігрантів в Софії. Одночасно *Українська хата* виконувала функції клубу. В її будівлі були окремі приміщення для бібліотеки, читальні, культурно-освітнього гуртка, а також лекційна аудиторія. Саме там відбувалися організовані Культурно-освітнім гуртком на чолі із Миколою Храпком різноманітні культурні акції (лекції, концерти, літературні вечірki тощо). У червні 1921 р. тамтешня бібліотека налічувала 150 книжок (ЦДАБ, 1717К-1-373: 1-2). Наприкінці 1922 – на початку 1923 рр. бібліотечний фонд усіх українських організацій в Софії (УГ, Культурно-освітній гурток, Спілка інвалідів УНР, Студентська спілка, товариство *Січ*, Український гурток в Єгипті) складав 1300 томів (Українська, 1923: 114-115). Фактичним керівником *Української хати* був В. Филонович. Але після його від'їзду спочатку на півроку до Тарнова, а наприкінці 1922 р. остаточно до Чехословаччини керівництво і Громадою, і *Українською хатою* перебрав Григорій Крупицький, який не виявив організаторських здібностей. *Українська хата* й Українська громада в Болгарії як окремі інституції поступово почали занепадати і, врешті-решт, у 1924 р. припинили своє існування. Частина членів вийшла зі складу Громади, заснувавши нелегальний *Гурток ім. М. Драгоманова*, який і зберіг частину бібліотечного фонду *Української хати* (ЦДАГО, 269-2-261: 41-42).

Після призначення на початку 1927 р. представником військового міністра УНР в Болгарії В. Филоновича він склав план відновлення українських організацій та об'єднання їх у спілку (центрально). Передбачалося створення бібліотек і клубів, які б здійснювали культурні заходи (ЦДАГО, 269-2-261: 4зв, 59). За перший рік перебування на посаді В. Филонович надіслав українським емігрантам в Болгарії 191 книгу, 207 журналів, 54 газети та 181 листівку, в тому числі з портретами Т. Шевченка і С. Петлюри (ЦДАГО, 269-2-262: 36).

При нелегальних громадах або гуртках, що існували в середині – другій половині 1920-х рр. й орієнтувалися у своїй діяльності на Уряд УНР в

еміграції, діяли бібліотеки. Так, у жовтні 1924 р. члени *Гуртка імені М. Драгоманова*, які жили у м. Кочериново і працювали на тартаку Балабанова (с. Бараково), орендували у колишнього консула України 2 кімнати під бібліотеку, сплачуючи йому 200 левів щомісяця (ЦДАГО, 269-2-267: 44). В. Филонович постійно надсилав поштою літературу і пресу до цієї бібліотеки (ЦДАГО, 269-2-261: 7, 9, 12зв). Станом на 15 вересня 1927 р. на обліку у бібліотеці *Гуртка імені М. Драгоманова* в м. Кочериново перебувало 419 назв книг і журналів за 1893-1926 рр. Література надійшла від П. Ільїнського, А. Кмети, П. Коваліва, Г. Маслюка, проф. І. Огієнка, М. Овсійка, Ю. Полтавченка, В. Сальського, В. Филоновича, Української селянської спілки, редакції журналу *Нова Україна* та ін. Серед книг були Біблія, твори В. Біднова, В. Винниченка, Б. Грінченка, М. Грушевського, С. Гулака-Артемовського, Д. Дорошенка, М. Драгоманова, М. Залізняка, А. Кашенка, О. Кобилянської, І. Котляревського, М. Коцюбинського, М. Кропивницького, П. Куліша, О. Маковея, І. Огієнка, О. Олеся, М. Павлика, В. Самійленка, М. Старицького, О. Стороженка, І. Тобілевича, І. Франка, С. Черкасенка, Т. Шевченка та інших, а також твори австрійських, американських, англійських, білоруських, італійських, німецьких, польських, російських, французьких авторів білоруською, болгарською, німецькою, російською, сербською й українською мовами. Серед періодики – 28 бюлетенів, вісників, журналів, календарів, в тому числі *Військово-науковий вісник Генерального Штабу*, *Літературно-військовий вісник*, *Наша громада*, *Наша Зоря*, *Наша спілка*, *Современная мысль*, *Студентський вісник*, *Табір*, *Український стрілець*, *Український студент* та інші (ЦДАГО, 269-2-268: 105-106, 126-137).

Нелегальна Українська громада в Софії також мала свою бібліотеку. Її книжковий фонд поповнювався надісланими В. Филоновичем книжками. Так, у березні 1928 р. УГ отримала від нього для бібліотеки 54 книги (ЦДАГО, 269-2-269: 75).

Нелегальна українська колонія (група) у м. Перник мала свою бібліотеку-читальню. Її фонд складала 75 назв книг і журналів, що надійшли переважно від В. Филоновича та Товариства кубанців імені отамана Кухаренка, а також від Кубанської громади, Українського центрального комітету в Польщі, С. Шемета та редакцій журналів (ЦДАГО, 269-2-268: 138-140).

Питання розширення культурної діяльності серед української еміграції на Балканах піднімалося на I Конференції української еміграції, що відбулася 25-26 червня 1929 р. в Празі. При обговоренні доповіді Костя

Мацієвича «Спільна акція по питаннях загальнонаціональних на міжнародному форумі» делегат від української еміграції в Болгарії Борис Цибульський закликав не тільки збільшити кількість бібліотек для емігрантів в Болгарії, але і поповнити їх українською періодикою. Підтримуючи заклик Б. Цибульського, Валентин Садовський запропонував сформуванати спеціальні збірки книжок для відправки їх до Болгарії й Югославії (ЦДАВО, 3534-1-1: 10, 14-15).

Після легалізації у липні 1929 р. УГ в Болгарії постало питання про відкриття при ній бібліотеки або клубу (ЦДАГО, 269-2-276: 11). 1 листопада 1930 р. в Софії Громада відновила *Українську хату*, при якій функціонувала бібліотека-читальня з відповідними правилами користування (Українська, 1930: 27). Але це не була багатопрофільна *Українська хата* початку 1920-х рр. Йшлося про орендоване на кошти Уряду УНР в еміграції та Посольства Польщі в Болгарії приміщення з кількох кімнат. В одній проживав завідуючий бібліотекою, у другій була бібліотека, третій – читальна зала (ЦДАГО, 269-2-276: 73-73зв). Через непорозуміння між головою управи УГ Михайлом Паращуком і завідуючим бібліотекою й одночасно представником військового міністра УНР в Болгарії Б. Цибульським спочатку бібліотека не підпорядковувалася управі УГ і фінансувалася окремо від Громади. Але після приїзду у червні 1931 р. до Болгарії військового міністра УНР Володимира Сальського кошти (2,5 тис. левів щомісяця) на утримання бібліотеки Б. Цибульським передавалися М. Паращуку, який щомісяця повинен був звітувати про їх використання. Місце розташування *Української хати* (клуб) неодноразово змінювалося (ЦДАГО, 269-2-277: 85, 206). Так, за повідомленням емігрантської преси, 20 вересня 1931 р. в Софії відбулося офіційне відкриття й освячення нового приміщення клубу з бібліотекою (3 життя, 1931: 30).

На момент відкриття бібліотека при УГ в Болгарії мала декілька сотень назв книжок і журналів та передплачувала більше 10 українських газет (Відкриття, 1931: 23). Бібліотечний фонд склали «нікчемні остатки», за висловом Б. Цибульського, бібліотеки *Української хати* періоду 1921-1923 рр., книги та близько 15 назв журналів, які надійшли від українських груп у с. Бараково та м. Кочериново. Дублікати книг і журналів надсилали до українських організацій у Варні, Пловдиві, Русе й інших містах. Помічником завідуючого бібліотекою УГ був Боголюбов. 12 лютого 1931 р. Б. Цибульський оприлюднив інструкцію (правила користування) для користувачів бібліотеки, яка згодом була затверджена військовим міністром

УНР в еміграції. Члени УГ мали право безкоштовно і без внесення застави користуватися книжками бібліотеки, решта сплачувала щомісячний внесок у 5 левів і заставу у 30 левів. Безкоштовно можна було користуватися газетами і журналами, але тільки у читальному залі. З дозволу завідуючого бібліотекою її приміщення можна було використовувати для культурно-освітніх заходів (лекції, вистави, концерти) та проведення загальних зборів або засідань керівних органів українських культурно-освітніх організацій. Бібліотека працювала з 9.00 до 21.00. На початку 1931 р. у приміщенні бібліотеки могло розміститися 40-45 чоловік. Щонеділі збиралося до 25 осіб (ЦДАГО, 269-2-276: 113-113зв, 143).

Книги і преса не були власністю УГ в Болгарії. Вони призначалися для всієї української еміграції в Болгарії (ЦДАГО, 269-2-277а: 75). Після прибуття на початку 1937 р. до Софії В. Филоновича була здійснена ревізія бібліотеки при УГ в Болгарії. Було виявлено лише 900 назв книжок. Бракувало кілька сотень книг, які щорічно надсилалися представником військового міністра УНР на Балканах та були придбані на кошти (5 тис. левів) Посла Польщі в Болгарії Адама Тарновського. Більшість з них, на думку В. Филоновича, залишилися у М. Парашука (ЦДАГО, 269-2-282: 188-188зв).

Бібліотеки існували в усіх легальних уенерівських українських товариствах, громадах й у більшості їхніх філій. Деякі громадські організації мали свої або орендовані великі приміщення, де розташовувалося кілька культурних установ. Так, у 1931 р. Українське культурно-просвітне товариство ім. Тараса Шевченка у Варні орендувало на головній вулиці міста великий будинок, в якому були окремі приміщення для вистав (зі сценою), клубу, бібліотеки та читальної зали (ЦДАГО, 269-2-276: 153-153зв).

Свої бібліотеки мали й емігрантські організації іншого політичного спрямування. Так, у жовтні 1933 р. в столиці Українське культурне об'єднання (УКО) в Болгарії офіційно відкрило свою нову ошатну домівку з 4-х кімнат. В одній із них була розташована невелика бібліотека, для якої Іван Шиманський подарував 300 книжок (Наріжний, 1999: 121). В. Филонович відзначав високий культурний рівень УКО. Об'єднання мало власний клуб, гарну бібліотеку і користувалося матеріальною підтримкою своїх заможних членів.

В української еміграції в Румунії перші бібліотеки з'явилися у таборах для інтернованих вояків. За даними коменданта всіх українських таборів для інтернованих Гната Порохівського, таборова бібліотека у

Фегераші налічувала 208 томів художньої літератури, чимало підручників та журналів. При ліквідації табору восени 1923 р. більшу частину бібліотечного фонду успадкував Громадсько-допомоговий комітет в Бухаресті, решту розібрали групи емігрантів, які переїхали до інших місць (Порохівський, 1932: 78). Ці книги і стали основою для формування бібліотек місцевих українських громад, товариств і колоній. Імовірно, бібліотеки були й у таборах у Брашові й Орадя-Маре, оскільки там діяли освітні курси, спілки вчителів і учнів, товариство *Просвіта*, літературний, драматичний і студентський гуртки, що передбачало наявність певної літератури або підручників.

Найбільшу бібліотеку мав Громадсько-допомоговий комітет. Вона систематично поповнювалася новою літературою, зарубіжною й українською пресою, в тому числі і радянською. Читачі надавали перевагу літературі військового характеру (І. В., 1928: 62). У березні 1935 р. при цій бібліотеці відкрилася читальна зала. Відвідувачі могли прочитати газети і журнали, що видавалися не тільки в Румунії, але й у Польщі (Галичина), Чехословаччині, Аргентині, Канаді, США і навіть Маньчжоу-го. Читальня працювала лише в неділю та святкові дні з 9.00 до 13.00 та з 15.00 до 18.00 (Бібліотека-читальня, 1935: 13-14). У листопаді 1936 р. до приміщення ГДК була перенесена бібліотека Громади українців-емігрантів в Бухаресті (Бібліотека, 1936: 15). З 1 січня 1937 р. до 1 червня 1939 р. ГДК надав безповоротну грошову допомогу на різні культурно-освітні заходи, в тому числі на бібліотеку-читальню при Комітеті 7 717 леїв (Геродот, 1939: 27).

У доповіді делегата ГДК В. Трепке на II Конференції української еміграції, що відбулася 1932 р. в Празі, зазначалося, що в Румунії майже всі місцеві громади організували свої власні книгозбірні і передплачували різні українські періодичні видання (ЦДАБ, 1717К-1-459: 3). Навіть окремі колонії (групи) українських емігрантів мали свої читальні. Так, за повідомленням агентства *УКРАЇНТАГ*, у лютому 1926 р. група емігрантів, яка працювала на деревообробній фабриці в Гімеш-Фаджеті (Трансільванія), заснувала український клуб із читальною та виділила кошти на придбання книг і періодики (Український, 1926: 27).

Деякі громадські організації мали добре впорядковані бібліотеки. Так, незважаючи на економічну кризу початку 1930-х рр., УГ в Гевані постійно оновлювала книжковий фонд власної бібліотеки, передплачувала щоденну газету *Час*, тижневики *Тризуб* і *Жіноча доля* та навіть журнал для дітей

(Культурна, 1932: 27). У 1927-1936 рр. вона витратила на придбання літератури близько 35 тис. леїв (Антошко, 1936: 13).

Велику бібліотеку мала УГ в Бухаресті. У 1928-1935 рр. на неї було витрачено близько 30 тис. леїв. Крім книжок і періодики, бібліотека мала підручники, зокрема заочних курсів українознавства при Українській господарській академії в Подебрадах. При ній діяв відділ літератури іноземними мовами (німецькою, польською, румунською та французькою). Бібліотека працювала у неділю та свята з 12.00 до 13.00. Члени Громади користувалися книгами безкоштовно, сторонні люди щомісяця сплачували внески у 25 леїв та заставу у 200 леїв за користування однією книгою (Громада, 1936: 10).

Комітет імені С. Петлюри в Бухаресті виявив ініціативу щодо відкриття в румунській столиці Українського народного дому імені Симона Петлюри. Збиралися кошти (Недоля, 1939: 22-23). Але невеликі фінансові можливості української еміграції в Румунії стали на заваді реалізації амбітної ідеї.

В Югославії перші бібліотеки українсько-русинської громади з'явилися ще до початку Першої світової війни. У 1909 р. у Пнряворі відкрилася читальня, що була зареєстрована як філія львівської *Просвіти*, 1912 р. – читальня у Камениці (Ліський, 2008: 71). У 1922 р., невдовзі після свого заснування, Українське товариство *Просвіта* (УТП) в Загребі відкрило власну бібліотеку. Нечисленний бібліотечний фонд складався із подарованих членами товариства книг. Тому в тогочасній емігрантській пресі з'явилися заклики допомогти загребській *Просвіті* збільшити її книжково-пресовий фонд (З еміграційного, 1922: 14). При перенесенні централі УТП із Загреба до Белграда ситуація у бібліотечній справі суттєво не змінилася. Наприкінці лютого 1928 р. один із керівників белградської *Просвіти* В. Андрієвський інформував В. Филоновича про те, що УТП мало лише один примірник *Кобзаря*, ледве змогло придбати книги *Історія України-Руси* М. Аркаса, *Ілюстрована Історія України* М. Грушевського та *Історія українського письменства* С. Єфремова. Особливо бракувало книг з історичної тематики. Дещо кращою була ситуація з українською пресою. Товариство отримувало або передплачувало такі видання, як *Діло*, *Зиз*, *Канадійський фермер*, *Літературно-науковий вістник*, *Нива*, *Нова хата*, *Новий час*, *Рада*, *Розбудова Нації*, *Національна думка*, *Світ*, *Січ*, *Смолоскип*, *Сурма*, *Тризуб*, *Український прапор*, *Українські вісти* (ЦДАГО, 269-2-269: 73), а також *Бюлетень Братства українських католиків Канади*, *Вісті*, *Комар*, *Дзвіночок*,

Мета, Наш приятель, Неділя, Пробосм, Світ дитини й Український голос (Liskij, 1999-2000: 294).

Власні бібліотеки мали і невеликі українські гуртки. Так, у 1925 р. у м. Великий Бечкерек утворився гурток українських емігрантів. Тоді ж його члени вирішили особисто сплачувати на користь власної бібліотеки 10 динарів щомісяця. У березні 1928 р. її фонд складав 79 книжок 58 авторів, серед яких – М. Возняк, В. Гнатюк, М. Грушевський, А. Кашенко, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, О. Терлецький, Т. Шевченко, Г. Хоткевич та інші (ЦДАГО, 269-2-269: 111, 150-151).

Після призначення В. Филоновича представником військового міністра УНР на Балканах він у 1928 р. неодноразово надсилав українським емігрантським організаціям пакунки книг та передплачував для них українську пресу. Так, навесні того ж року українська група в Белграді отримала 3 пакунки по 14 книжок в кожному, в тому числі таких авторів, як Л. Биковський, В. Біднов, В. Будзиновський, С. Васильченко, В. Винниченко, М. Вовчок, Н. Григор'єв, Б. Грінченко, Д. Дорошенко, А. Кашенко, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський, М. Костомаров, І. Котляревський, І. Крип'якевич, П. Куліш, М. Левицький, М. Метерлінк, П. Мирний, С. Петлюра, К. Поліщук, В. Старий, О. Стефанович, Й. Чайківський, Т. Шевченко, Ф. Шіллер, Я. Ярема, український гурток у Великому Бечкереку – збірку з 20 книг таких авторів, як О. Карманюк, І. Крип'якевич, Е. Ростан, С. Рудницький, С. Русова та інші, філія УТП у Новому Саді – пакунок з 11 книг та журналів (ЦДАГО, 269-2-269: 76, 103-104, 164). У січні 1929 р. український гурток у Смедерево мав 29 книг художньої літератури та 19 п'єс (ЦДАГО, 269-2-271: 83). Але цих книг не вистачало для задоволення попиту українських емігрантів.

Про брак літератури у бібліотеках українських громадських організацій в Югославії В. Андрієвський доповідав на I Конференції української еміграції, що відбулася 1929 р. в Празі: «Від усього того, що могло б поповнювати духово культурні вимоги еміграції у Югославії, маємо ми лише дуже убогі бібліотечки при організаціях, бібліотечки, в котрих бракує найпотрібніших книжок, як наприклад більш-менш повної історії України, історії письменства та навіть головніших творів наших класиків. При бібліотеках є читальні, в яких можна знайти декілька часописів, які дають досить убоге представлення цілої нашої преси» (ЦДАГО, 269-2-258: 27).

При обговоренні доповіді К. Мацієвича «Спільна акція по питаннях загальнонаціональних на міжнародному форумі» на цій же конференції В. Андрієвський зауважив, що на заваді розвитку культурної справи емігрантських організацій стали матеріальна скрута емігрантів через економічну кризу та брак інтелігенції (ЦДАВО, 3534-1-1: 15).

Саме через це В. Филонович запровадив систему мандрівних бібліотек, коли до однієї громади надсилалася збірка з кількох десятків книг, через 2-3 місяці вона пересилалася іншій громаді, потім – наступній громаді і т. д. Така система діяла з 1928 р. до кінця 1937 р. (ЦДАГО, 269-2-269: 85).

Українські організації в Югославії створювали також бібліотеки (бібліотеки-читальні) в окремому публічному приміщенні. Так, з дозволу Міністерства народної освіти бібліотека белградської *Просвіти* була розташована в окремій кімнаті школи в центрі міста (Козлітін, 1996: 62). За сприяння В. Филоновича й Уряду УНР в еміграції українські громади в Белграді та Смедерево орендували для бібліотеки окремі приміщення або кімнати, а бібліотека філії УТП в Новому Саді розміщувалася у кав'ярні (ЦДАГО, 269-2-277а: 14зв, 78).

Після повернення централі УТП з Белграда до Загреба управа *Просвіти* активно взялася за відкриття філій і бібліотек при них та читалень як окремих складових товариства із власними статутами. Так, 2 липня 1936 р. у Прняворі за сприяння місцевої греко-католицької парафії була заснована *Українська читальня*. На початку 1937 р. її статут було опубліковано на сторінках часопису *Рідне слово* (Правила, 1937: 3). У 1938 р. читальня мала 52 члени (Liskij, 2008: 65).

У другій половині 1930-х рр. *Українська матиця* в Баня-Луці збирала кошти на будівництво в місті Українського дому (Наріжний, 1999: 123). У ньому мали розміститися управа, допомогова і жіноча секції товариства, інтернат для школярів середніх шкіл, кооператив та театр імені Т. Шевченка (Бондаренко, 1936: 13).

Отже, незважаючи на матеріальні нестатки, міжвоєнна українська політична еміграція в країнах Південно-Східної Європи спромоглася створити клуби та бібліотеки, які були центрами її культурно-освітнього життя. Допомогу у цій справі їм надавали представники військового міністра УНР на Балканах і в Туреччині В. Филонович та в Румунії Г. Порохівський, а також редакції окремих українських періодичних видань. Власні бібліотеки мали й українські емігрантські організації консервативно-гетьманського та радикально-націоналістичного спрямування. Бібліотеки і клуби сприяли

адаптації українських емігрантів до нових умов життя та збереженню ними національної ідентичності.

Valeriy Vlasenko

LIBRARIES AND SOCIETIES OF UKRAINIAN POLITICAL EMIGRATION AT THE
BALKANS IN THE INTERWAR PERIOD

Summary

Ukrainian political interwar emigration in the Balkans was formed as a result of three waves of emigration by sea, consisting of the White forces of A. Denikin and P. Wrangel, and by land as a part of the Army of the UNR and Ukrainian insurgent groups. In the early 1920s, it created a network of public organizations. Societies and libraries were created to meet the cultural and educational needs of emigrants. They existed as separate institutions or structural units of public organizations. The board of a community or company was required to have the librarian's position. Societies were multi-profile institutions of Ukrainian emigrants. Thus, in the capital of Bulgaria there was a society "Ukrainska Khata" [Ukrainian Hut] where a dining room, a shelter for disabled people and patients, craft workshops, a cultural and educational clubs, library, justices of Ukrainian public organizations in Sofia were placed. Funds of libraries were formed mainly through the supply of books and periodicals by representatives of the Minister of War of the UPR in the Balkans V. Fylonovych and by H. Porokhivskiy in Romania, the conservative hetman and radical nationalist environment, editions of certain Ukrainian periodicals and material support of the ambassadors of Poland in Bulgaria and Yugoslavia. Usually libraries and societies acted according to their own statutes and rules. These cultural institutions promoted adaptation of Ukrainian emigrants to the new conditions of life and the preservation of their national identity.

Keywords: Bulgaria, library, Romania, society, Ukrainian emigration, Yugoslavia.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Antoško K. (1936). Desjata ričnycja isnuvannja Ukrajins'koji Hromady v Havani. *Tryzub* (Paryž), 32, 13. (Cyrillic)
- Biblioteka (1936). Biblioteka Ukrajins'koji Hromady v Bukarešti. *Tryzub*, 41, 15. (Cyrillic)
- Biblioteka-čytal'nja (1935). Biblioteka-čytal'nja pry Ukrajins'komu Komiteti v Bukarešti. *Tryzub*, 14, 13–14. (Cyrillic)
- Bondarenko (1936). Ukrajins'ka Matycja. *Tryzub*, 13, 13. (Cyrillic)

- Vidkryttja (1931). Vidkryttja biblioteki-čytalky v misti Sofiji. *Hurtujmosja* (Horni Černošyci), 1 (VI), 23. (Cyrillic)
- Vlasenko V. (2011a). Ukrajins'ka hromada v Bolhariji (za materialamy paryz'koho tyžnevnyka «Tryzub»). *Sums'ka starovyna*, 35, 14–27. (Cyrillic)
- Vlasenko V. (2011b). Ukrajins'ka hromada u Belhradi u mižvojenyj period (za materialamy paryz'koho «Tryzuba»). *Kyjivs'ka starovyna*, 1, 123–136. (Cyrillic)
- Vlasenko V. (2011c). Ukrajins'ka hromada u Velykomu Bečkereku (JUhoslavija) u mižvojenyj period. *Kyjivs'ka starovyna*, 3, 41–48. (Cyrillic)
- Herodot D. (1939). Emihracijni spravy u Rumuniji (zakinčennja). *Tryzub*, 34–35, 26–28. (Cyrillic)
- Hromada (1936). Hromada Ukrajinciv-Emihrantiv u Bukarešti. *Tryzub*, 14, 10. (Cyrillic)
- Z emihracijnoho (1922). Z emihracijnoho žyttja v Juhoslaviji. *Ukrajins'kyj skytalec'* (Jozefiv), 18, 14. (Cyrillic)
- Z žyttja (1931). Z žyttja Ukrajins'koji Hromady v Bolhariji. *Tryzub*, 42, 30. (Cyrillic)
- I. V. (1928). Orhanizacija i žyttja ukrajins'koji emihraciji v Rumuniji. *Visty Ukrajins'koho Central'noho Komitetu u Pol'sči* (Varšava), 26–27, 62–64. (Cyrillic)
- Kěseva C. (2008). *Bolgarija i russkaja èmigracija: 1920-1950-e gody*. Moskva: Biblioteka-fond «Russkoe Zarubež'e»; Russkij put'. (Cyrillic)
- Kozlitin V.D. (1996). *Russkaja i ukrainskaja èmigracija v Jugoslavii (1919–1945 gg.)*. Har'kov: «RA». (Cyrillic)
- Kozlitin V. (1996). Ukrajins'ki hromads'ki orhanizaciji v JUhoslaviji (20–30-ti rr. XX st.). *Ukrajins'ka diaspora* (Kyjiv-Čykaho), 9, 52–69. (Cyrillic)
- Kul'turna (1932). Kul'turna pracja hromady v Havani. *Tryzub*, 10, 27. (Cyrillic)
- Lis'kyj B. (2008). Ohljad kul'turno-osvitn'oho žyttja ukrajinciv u Bosniji (1890–1990). In: *Materialy do istoriji ukrajinciv u Bosniji*, 5. Novyj Sad, 71–76. (Cyrillic)
- Narižnyj S. (1999). *Ukrajins'ka emihracija: Kul'turna pracja ukrajins'koji emihraciji 1919–1939*. Kyjiv: Vyd-vo im. Oleny Telihi. (Cyrillic)
- Nedolja D. (1937). Pid znakom ukrajins'koji deržavnosti. *Tryzub*, 10, 20–23. (Cyrillic)
- Poroxivs'kyj H. (1932). Ukrajins'ka vijs'kova emihracija v Rumuniji. *Tabor* (Varšava), 17, 70–78. (Cyrillic)

- Pravyla (1937). Pravyla Ukrajins'koji Čytal'ni u Prnjavori. *Ridne slovo* (Derventa), 1, 3. (Cyrillic)
- Ukrajins'ka (1923). Ukrajins'ka emihracija v Bolhariji. *Trybuna Ukrajiny* (Varšava), 2–4, 114–115. (Cyrillic)
- Ukrajins'ka (1930). Ukrajins'ka Hromada v Bolhariji. *Tryzub*, 48, 27. (Cyrillic)
- Ukrajins'kyj (1926). Ukrajins'kyj klub v Himeši. *Tryzub*, 21, 27. (Cyrillic)
- Centralen dáržaven arhiv na Republika Bálgarija (CDAB), f. 1717K, op. 1, a. e. 373, 2 l. CDAB f. 1717K, op. 1, a. e. 459, 8 l. (Cyrillic)
- Central'nyj deržavnyj arxiv vyščyx orhaniv vlady ta upravlinnja Ukrajiny (CDAVO), f. 3534, op. 1, spr. 1, 68 ark. (Cyrillic)
- Central'nyj deržavnyj arxiv hromads'kyx ob'jednan' Ukrajiny (CDAHO), f. 269, op. 2, spr. 258, 204 ark. CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 261, 88 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 262, 119 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 267, 295 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 268, 204 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 269, 300 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 271, 206 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 276, 183 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 277, 230 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 277a, 171 ark. (Cyrillic)
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 282, 242 ark. (Cyrillic)
- Liskij B. (1999–2000). Filijale zagrebačkoh društva Prosvita u Šumeću i Kanjiži. *Думки з Дунаю = Misli s Dunava* (Zagreб; Вуковар), 3, 294–298. (Cyrillic)
- Liskij B. (2008). Djelovanje ukrajinskoh društva «Prosvita» iz Zagreba među Ukrajincima u Bosni i Hercegovini između dvaju ratova. *Materialy do istoriji ukrajinciv u Bosniji*, 5. Novyj Sad, 53–67. (Cyrillic)